

sűrűsége, kiterjedtsége alkalmassá és egyben szükségszerűvé tette a dunántúli régió egyházszervezetének átalakítását. Ez vezetett 1777-ben a székesfehérvári és szombathelyi püspökségek megalapításához. Ez természetesen új feladatok elé állította a veszprémi püspököket is, azonban ez már a köteten túlmutató, a 19. századba átnyúló folyamatokat jelent.

A plébániahálózat, az egyházigazgatás megszervezése azonban csak szerkezetét adta a katolikus egyháznak. Eköré a szakrális tájat a liturgikus események, papság és hívek interakciója, búcsúk, zarándoklatok, körmenetek alakították ki, és töltötték meg az egyházat élettel. Ezek kutatása teszi majd teljessé azt az egyházi történeti földrajzi képet, amelynek feltáráshoz Hermann István alapos és kiváló kötete gazdagon hozzájárult. A veszprémi egyházmegye 18. századi vizsgálata ugyanakkor előrevetíti már egy dunántúli regionális, összehasonlító egyháztörténeti munka lehetőségét is a pécsi és győri egyházmegyékkel egybevetve.

Mihalik Béla Vilmos

Koncz Pál

PAPÍRMÍVESSÉG ÉS KÖNYVMŰVÉSZET VESZPRÉM MEGYÉBEN A 18–20. SZÁZADBAN

S. a. r. és szerk. Jakab Réka

Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém 2017. 384 oldal.

Koncz Pál 1972-től 2012-ig dolgozott a veszprémi Bakonyi Múzeum – a mai Laczkó Dezső Múzeum – restaurátoraként, és munkája mellett széles körű kutatói tevékenységet is végzett. Szakterülete a könyvtörténet volt, ezen belül is a Veszprém megyei vonatkozású régi könyvekkel kapcsolatos – a restaurátori feladatokon messze túlmutató – források feltárása, amit a lehető legtágabb értelemben kell vennünk, mert Koncz Pált szenvedélyesen foglalkoztatta minden ide vágó részlet, a papírt előállító malmok bérlőinek történetétől a könyvkötők működésén át, a könyvek piacáig. 2015-ben bekövetkezett halála sajnos megakadályozta, hogy az életművét őrző tanulmányokat önálló kötetben is megjelentethesse. Életében megjelent és néhány kéziratban maradt írását most Jakab Réka rendezte sajtó alá.

A szerkesztői előszót Koncz Pál életrajza követi, majd a régi barát és kolléga, Hudi József írása következik Koncz Pál pályájáról, elhelyezve őt a könyvtörténeti kutatások szakmai közegében. A kötet ezt követően négy részre, továbbá egy lezáró epilógusra, illetve a bibliográfiára tagolódik. Az első rész címe *Papírmalmok és papírtörténet*, amelyben hat, 1986 és 2002 között keletkezett tanulmányt olvashatunk. A második részben, amely a *Könyvkötők és könyvkötéstörténet* címet kapta, tizennégy 1988 és 2008 között íródott tanulmány és kisebb közlemény szerepel. Ezt követi a *Művelődéstörténet* című blokkban három írása, amelyek 1987 és 2008 között jelentek meg először. Végül a *Restaurálás és műtárgyvédelem* problematikáját járja körül tíz tanulmány az 1975 és 2001 közötti évekből. Epilógusként a *Sírkövek a felsőörsi református temetőből* című írás zárja a kötetet.

A könyv jól szerkesztett, egyértelműen kitűnik az a szándék, amely a makrokeretekről a részletek felé haladva vezeti be az olvasót a Veszprém megyei könyvtörténet részleteibe. Koncz történészi eljárásában jól kamatoztatja azt a restaurátori felismerést, hogy egy tárgy mindig történeti rétegek hordozója. Munkamódszere ennek következtében hasonlós a régészéhez: a tárgyból következtet egy azt előállító kultúrára, a technikai megoldások fejlődésére, illetve egy társadalom viszonyrendszerének működésére. Kétségkívül, itt

párhuzamot találunk Hajnal Istvánnal, aki a középkorból származó kelet-közép-európai oklevelek írásmintáinak a párizsi egyetemen oktatóval történő egyezéséből következett Párizs kulturális vonzaskörzetére, s ezáltal a peregrináció mértékére és a nyugati kultúra kisugárzására. Koncz Pál is egy az írásképhez hasonlatos nyomon indult el, s tette azt meg kutatásai origójává. Ő a papír szerkezetéből, s különösen a vízjelekből kinyerhető adatokból kezdte meg a papírmalmok, a könyvkötő műhelyek, s ezek folyamányaként a papír piacának, a könyvek terjedésének, egy-egy műhely vonzaskörzetének feltérképezését. A vízjelekről írt közleménye kulcsot ad a probléma és a további kutatások irányának megértéséhez. A szerző szerzteágazó érdeklődését jól strukturált holisztikus szemlélete fogja keretbe. A régi könyvet, s ekként a régi papírmívességet kutatja, de ezt nagyobb összefüggések keresésével teszi. A papírt előállító papírmalmok 1848-at megelőzően mindig az uradalmakhoz kötődtek, amivel máris benne vagyunk a rendi társadalom privilégiumokkal kibélelt szövevényében. A könyv első részében a megyében egykoron működő három papírmalom (a pápai, a pápai Öreghegynél szintén a Tapolca patakra települt igali, illetve a Séd vize által működtetett sólyi papírmalom) történetét tekinti át. Ugyanitt olvashatunk egy írást a pápai református főiskolai nyomda történetéről is. Koncz, miközben minden szóba jöhető adatot hasznosít, ezt sohasem öncélúan, a pusztá adatközlés érdekében teszi. Sokkal inkább arról van szó, hogy a nagymérvű iratpusztulás miatt feudális kori forrásokban sajnálatosan szegény Veszprém megyében minden forrás jelentősége felértékelődik a kutató szemében. Miközben aprólékosan számba veszi mindazt, ami egyáltalán fellelhető, nem feledkezik meg arról sem, hogy bemutassa a papírgyártás ökológiai-természetföldrajzi meghatározottságát, a technikai megoldásokat, a malmok és könyvkötők termékeit, utóbbiak személyét és kapcsolatrendszerét, családi viszonyait is, egészen a gazdasági konjunktúrák és dekonjunktúrák hatásáig. A gondos forrásfeltárás eredménye, hogy össze tudta állítani a Veszprém megyei könyvkötőmesterek és legények archontológiáját is (129–131.). Ezzel viszont már át is értünk a második blokk írásaihoz. Koncz itt kutatási programot is vázol: „Célom a megismert kötésmélekek konkrét mesterekhez kapcsolása [...]. Így kialakítható lesz egy megyei kötésadat-gyűjtemény” (125.). Egy-egy mester kötései alapján megállapítható az illető személy szakmai nívója, a minták egyezéseiből következtethetünk a szerszámok könyvkötők közötti, öröklés és vásárlás útján történő vándorlására is. A possessor-bejegyzések pedig a könyvek piacának feltérképezésében lehetnek segítségünkre. A fentebb már Koncz sajátjaként említett finom megfigyelésekre még jó pár példát hozhatunk a kötetből. Ilyen, amikor például a pest-budai könyvkötőcéh pecsétszerkezetének párhuzamaiból következtet a török után éledező pest-budai könyvkultúra európai beágyazottságára, vagy éppen a misekönyveket mint legdíszesebb alkotásokat teszi meg a lokális könyvkötő-műhelyek felszereltsége, mesterségbeli tudása indikátorainak. A restaurátori tapasztalat hasznosul akkor is, amikor a történész Koncz az előzékpapír vízjeléből következtet a kötés korára.

A második blokkban mutatkozik meg Koncz Pál társadalomtörténeti érzékenysége a legjobban. Miközben gazdagon, de sohasem tolakodóan beszélgeti a forrásszövegeket egy-egy miliő megismertetésekor, és árnyaltan jellemezi a könyvkötők életmódját (miként élt a mester, a családja és legényei), otthon van az iparoslélet szabályozó jogszabályi háttéranyagban is. A könyvkötészetet alapvetően családtörténeteken keresztül bontja ki. Így Pápáról Zsoldos György, Mayer Adolf, Kis Tivadar – Kis Gábor, Rédhi Károly, Bedöcs József pályáit, Veszprémből Franz Gründler, Georgi Ludwig és utódainak, Ajkáról Imre Géza sorsát elemzi.

Ahol módja van rá, törekszik a könyvkötők hivatásrendi alakzatainak feltérképezésére is, továbbá a mobilitási törekvések finom indikátorainak – mint amilyenek a befektetések, házassági stratégiák, piacbővítési törekvések – bemutatására. A pápai és veszprémi malmokat és műhelyeket a 19. századi „nagy átalakulás” dimenzióiban is mérlegre teszi, lokális

bázison demonstrálva a munkájában igényes, összességében mégis tökeszegény, termelésében kisserű családi vállalkozások versenyképtelenségét, aminek kényszerű folyamánya e műhelyek elhalása a gyáripár versenyében. Ebből egy – hosszabb távon kevesek által járható – kiút kínálkozott csak: amikor egy-egy mester a több lábbon állás stratégiája mentén kisnyomtatványok előállításával és kereskedelmi tevékenységgel próbált talpon maradni. Járhatóbb út volt amikor egy-egy nagyobb intézmény igényei ellátására szinte szimbiotikus kapcsolat alakult ki egy műhely és egy nagyobb intézmény között. Pápa esetében a református kollégium és a református egyház, Veszprémben a vármegye, a püspökség és a káptalan igényei jelentették a túlélés, sőt akár a gyarapodás zálogát. A 20. századi pályák közül kidolgozott esettanulmány az ajkai Imre Géza pályája, akinek a harmincas években indult műhelyét először a háború, majd az államosítás, s nyomában a kommunizmus zilálta szét. Nem csoda, hogy a század második fele nemcsak a könyvkötő szakma, de általában a kisipari munkakultúra és műveltség pusztulását hozta.

A harmadik részből *A reneszánsz könyvkultúra emlékei Veszprémben és környékén* című írást emelném ki. Koncz Pál ebben összesen 24 darab Veszprém megyei provenienciájú kötetet ismertet, s jut arra a megállapításra, hogy „[a] fennmaradt korabeli könyvek jól érzékeltetik a régió egészenek műveltségi szintjét, szellemi és művészeti teljesítményét. [...] a lövöldi [városoldi] karthauziaknál és a vázsonyi pálosoknál készült példányok meggyőzően tanúsítják a veszprémi régió korabeli könyvkultúrájának magas szintjét” (267.).

Egy másik nagyszerű írást is olvashatunk itt *A veszprémi tabakokról* címmel. Ebben a szerző a korodván és szattyán bőrok készítésének műhelytitkai kapcsán ismét megvillantja kiemelkedő szakmaismeretét.

A restaurálás és műtárgyvédelem kérdéskörében született tanulmányok tárgyában a recenzens laikusnak tartja magát, ám ennek ellenére imponáló az a magabiztosság és szakmaismeret, amely mentén Koncz Pál akár egy római kori csontfésűhöz, egy 16. századi sírkövhöz, vagy egy 1567-ben készült Luther-bibliához, netán egy szuvas Mária-szoborhoz vagy szétszakadt Pápai-Páriz Ferenc szótárhoz nyúl. E tanulmányok – feltételezem – nagyszerű oktatóanyagok is lehetnek. Kitűnik, hogy Koncz Pál nemcsak magas fokú restauratori technikai és anyagismeretnek volt birtokában, de a bomlás, majd a restaurálás fázisaiban végbemenő kémiai folyamatokkal is tisztában volt.

Bár a könyv 34 összegyűjtött írást tartalmaz, mégsem tanulmánykötet, hanem egy lokális fókuszú, de a problémát mindenkor európai kitekintésben tárgyaló monografikus igényű munka. Ez elsősorban a szerkesztő érdeme is, aki elvégezte a tanulmányok finomhangolását, hogy az egyes írások ilyen erőteljesen, egységesen, „monográfiaként” szólalhassanak meg. Meg kell még említenünk, hogy Koncz Pál tökéletesen ismeri az egyes szakmák történeti szaknyelvét, éppúgy otthon van a rég letűnt gépészeti megoldások részleteiben, mint egy-egy szakma professzionalizációjának társadalomtörténeti összefüggéseiben. Restauratori munkásságának pedig az állít emléket, hogy a kötetben található valamennyi ábra és rajz a szerző keze munkája. A 2017 decemberében megjelent könyv a Veszprém megyei múzeumi kiadványok tradícióját folytatva A/4-es formátumú. A kötetet kézbe véve és annak címét önmagára vonatkoztatva joggal mondható, hogy a papírművészet és könyvművészet nem múlt idő a megyében, a jelenben is kontinuos tradíció.

Horváth Gergely Krisztián